

ANITA GÖRANSSON

Om den svenska kvinnoforskningens läge och villkor

Intresset för forskning om kvinnor varierar med samhällets förändringar. Dagens kvinnoforskning utmärks av kunskapen om könsmaktens materiella bas och om den historiskt och socialt föränderliga manligheten och kvinnligheten. Det finns också skillnader mellan de nordiska ländernas kvinnoforskning.

Under perioder av absolut eller relativt underskott på manlig arbetskraft (tex ekonomisk expansion eller förändringar i befolkningens könsfördelning genom krig, korståg osv) har genom historien kvinnornas arbete omstrukturerats och arbetsdelningen mellan könen förändrats. Det brukar påverka maktförhållandet mellan könen och därmed uppfattningen om vad som är kvinnligt respektive manligt. Medvetenheten om föränderligheten — den historiska relativiteten — i kvinnornas ställning växer. Intresset för forskning om kvinnors villkor i olika epoker och samhällen ökar, och man spekulerar över kvinnlighetens innehåll, dess begränsningar och möjligheter.

Kvinnoforskningens faser

Den norska sociologen Harriet Holter har karakteriserat och namgett tre sådana uppsving i forskningen om kvinnor under de senaste hundra åren.¹ Perioden från 1870- till 1930-talet har hon betecknat som den *socialfilosofiska fasen*. Då skedde en ekonomisk expansion i samband med industrikapitalismens utbredning och konsolidering i Skandinavien. Den förändring av samhället som denna innebar, påverkade starkt kvinnornas placering och uppgifter och ledde till en allmän diskussion av våra egenskaper. Under den perioden gjordes socialhistoriska undersökningar av arbeterskornas levnadsförhål-

landen, men det kom också moralfilosofiska skrifter, som spekulerade över kvinnors egenskaper.

Man ansåg att kvinnor hade särskilt goda egenskaper av naturen. De var vårdande, fredsälskande, ja, kort sagt samhällsmoderliga. Detta borde komma samhället till godo genom att kvinnorna fick ett större samhällsansvar, menade man. Benägenheten att se dessa egenskaper som biologiskt nedärvda kom samtidigt att tjäna som legitimering av den rådande arbetsdelningen mellan könen. Det var alltså inte fråga om någon ändring av arbetsdelningen under denna period. Det var nya arbetsuppgifter som skulle fördelas, men dessa låg i förlängningen av de uppgifter som kvinnorna redan hade inom hemmet. Eller också ansågs de särskilt lämpliga för en fingerfärdig, billig arbetskraft, som ju nu också var nödd att försörja sig på eget lönearbete på grund av samhällets strukturella förändring. Kvinnorna skulle vårda, undervisa, tjäna, eftersom de ansågs vara vårdande, moderliga och omtänksamma. Man kan säga att det inte var fråga om att ändra på de polariserade socialkaraktärsidealerna (enligt vilka män och kvinnor var varandras motsatser och skulle komplettera varandra — såsom arbetsdelningen i bondesamhället hade krävt), men däremot att under bibehållande av den traditionella kvinnligheten samtidigt resocialisera vissa (småborgerliga) skikt av kvinnor till lönearbetarrollen. Det var främst fråga om ett ideologiskt problem: hur skulle

(det stora överskottet ogifta) kvinnors lönearbete kunna passa ihop med den starka ideologin om kvinnors huvudroll i hemmet som maka och mor? Det löstes genom begreppet 'samhällsmoder', varigenom kvinnors traditionella roll, ideologin om kvinnors särart, helt enkelt utsträcktes till att gälla även deras arbete utanför hemmet.

Under 1950- och 60-talen hade vi en ny period av ekonomisk expansion, då den svenska produktionsapparaten var oskadd efter kriget och kunde utnyttja den uppdämda efterfrågan i de krigshärjade länderna, som nu skulle bygga upp sin industri igen. Kvinnornas arbetskraft behövdes alltmer på arbetsmarknaden, till en början särskilt i industrin. Nu uppstod den sk *empirisk-positivistiska fasen av kvinnoforskningen*. Intresset koncentrerades just till hur kvinnorna skulle kunna rekryteras till arbetsmarknaden. Under den närmast föregående perioden hade hemmafruideologin blomstrat som bäst. Hur skulle nu kvinnorna (och denna gång kvinnorna i allmänhet) återigen anpassas till lönearbetsrollen — den manliga normen?

Nu blev forskningen och den politiska debatten mer handgriplig och politiskt instrumentell. Man undersökte tex kvinnospecifika förvärvshinder. De kvinnliga lönearbetarna skulle kombinera barnomsorg med lönearbete — något som aldrig gällt för de manliga. Arbetsslivets och den offentliga arens krav sågs som könsneutrala. Det gällde att kompensera kvinnorna för det handikapp deras kön innebar, så att de kunde fungera på samma sätt som männens i deras värld. I realiteten blev det alltså fråga om en jämställdhet på männens villkor.

Under denna period var det också fråga om att påverka arbetsdelningen mellan könen, vilket gjorde att även uppdelningen av arbetsmarknaden mellan män och kvinnor blev föremål för empiriska studier och modellbyggande. Man studerade tex kvinnor på mansdominerade arbetsplatser och i traditionella mansjobb. Könsrollsbegreppet lanserades, vilket visade ett spirande intresse för den kvinnliga respektive manliga socialkaraktärens skapande. Stort intresse ägna-

des socialisationen (uppfostran och utbildning) som skapare av dessa könsroller. Könsrollsbegreppet var i sin skandinaviska tappning en landvinning så till vida att det betecknade ett socialt betingat beteende till skillnad från det biologiskt genetiska, som tidigare varit utgångspunkten.

Nu var det dock inte längre kvinnors särart som betonades utan tvärtom likheten mellan män och kvinnor. Man såg könsrollerna som socialt inlärd och därför kunde de motverkas genom ideologisk påverkan — en attitydförändring helt enkelt. Kvinnor kunde egentligen bli som män och fungera som de i lönearbetet. Den kvinnliga särarten sågs som entydigt negativ. I sin epokgörande artikel *Kvinnans villkorliga frigivning* (bl a i *Kvinnor och människor*, 1962) kritiserade Eva Moberg tidigt att kvinnor förväntades ha två roller (i hem och lönearbete) medan män bara hade en.

Under denna period lades grunden för statsapparats intresse för vad som då kallades könsroller och numera jämställdhet. Könsuppdelningen sågs som ett rent arbetsmarknadspolitiskt problem (orsakat av felaktig ideologi och uppfostran). Den svenska utvecklingen har ju traditionellt utmärkts av en stark och tidigt etablerad statsmakt som folket sedan gammalt haft en tilltro till. Tidigt kunde bönder och småfolk liera sig med kungen-centralmakten gentemot sina omedelbara förtryckare, adeln. Det långa socialdemokratiska regeringsinnehavet har kraftigt bidragit till att förstärka denna folkliga förtröstan genom sin uttalat statsvänliga ideologi. Man har också kunnat bekräfta riktigheten i denna ideologi genom ett långvarigt reformarbete. Successivt har utvecklats en stor utredningsapparat i anslutning till regeringmakten. Dessa tendenser som är säregna för Sverige har också starkt påverkat kvinnorörelsen och kvinnoforskningens utveckling. Statsmaktens könspolitiska praktik har gått ut på att anpassa könsuppdelningens utformning till den förändrade samhälleliga verkligheten — en politik som helt naturligt är föremål för motsättningar och konflikter mellan olika intressen och som inte nödvändigtvis ser mer till de berörda kvinnornas krav än till politisk genomförbarhet och där-

med en vag övergripande målsättning. Könspolitiken har ändå effekten att delvis suga upp även denna folkliga proteströrelse.

Samtidigt står det klart att staten varit mer känslig för kvinnors krav och mer påverkbar än t ex de sk korporationerna och företagen, dvs det sk civila samhället. Den svenska statsapparaten kan sägas ha haft och ännu ha avgörande betydelse för kvinnors ställning i flera avseenden: genom lagstiftning om demokratiska rättigheter och formellt tillträde till politiska församlingar och statlig utbildning, genom den offentliga sektorns expansion som kvinnors arbetsmarknad, genom välfärdsstatens insatser som i hög grad frigjort kvinnorna från beroendet av familjeenheter, dvs av fadern respektive mannen. Det statliga anställningsförhållandet var från början tillgängligt för lagstiftarens ambitioner på ett helt annat sätt och därmed för inflytande från bredare grupper, medan kvinnors villkor på privata arbetsplatser berott av styrkeförhållandena och prioriteringarna hos arbetsmarknadens parter.

Det ligger i samhällsreformismens natur att ta intryck av och reagera på kritiska folkopinioner. Kritiken är reformismens förutsättning. Så har statsmaktens könspolitiska praktik bl a gått ut på att söka anpassa kvinnorna till lönearbetet och samtidigt lära kapitalister och andra arbetsköpare att anställa kvinnor. Arbetsmarknadspolitiska utredningar fick länge ersätta direkt stöd till universitetens kvinnoforskning. Arbetsmarknadsdepartementet fick tidigt en särskild kvinnonämnd. Men det var SAF som var drivande, då den tidstypiska antologin *Kvinnors liv och arbete* (1962) gavs ut av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.

Den svenska klasstrukturen som så starkt skiljer sig från den i våra nordiska grannländer spelar också in. I Norge och Danmark finns ännu en livskraftig småborgerlighet, som ibland utgör en antikapitalistisk och statskritisk kraft (t ex i rörelsen mot EG, miljörörelsen, antikärnkraftsrörelsen osv). Även kvinnorörelsen har präglats av denna. I Sverige försvann småborgerligheten i det närmaste på ett tidigt stadium genom den stora strukturrationaliseringen främst inom jordbruket.

Den nya kvinnorörelsens framväxt

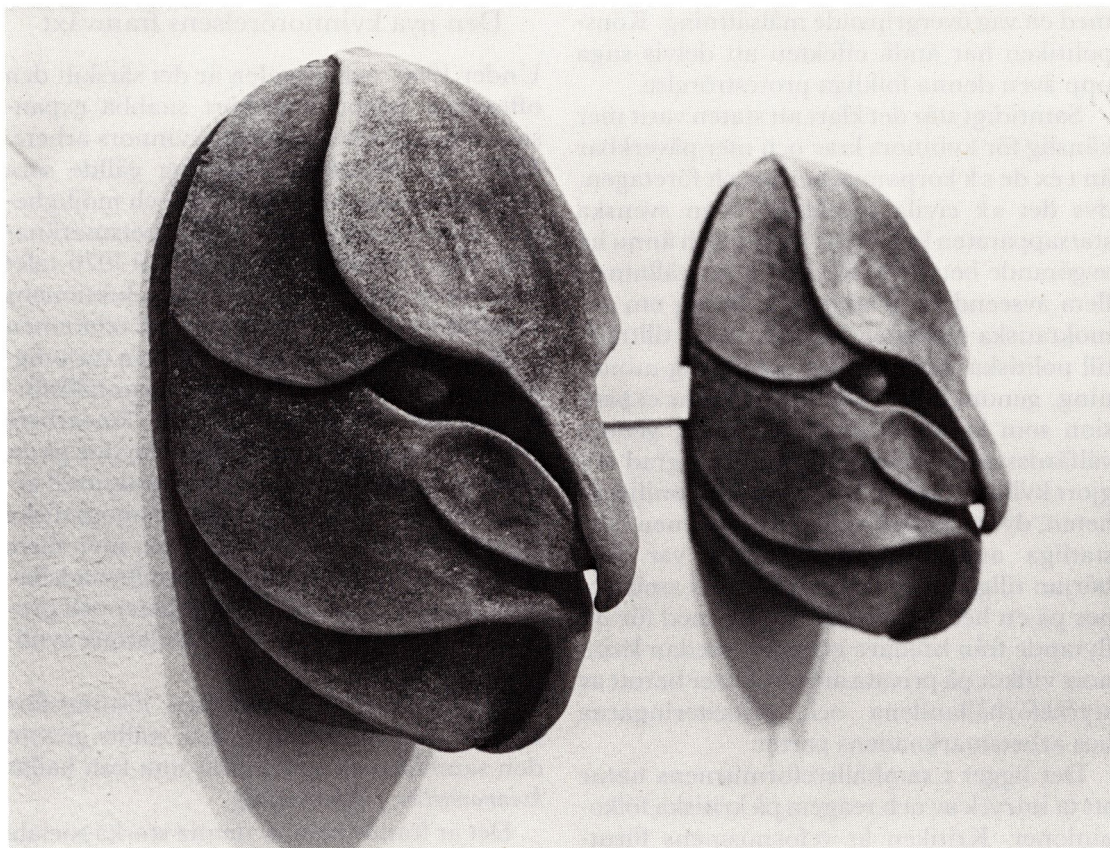
Under 1960- och 70-talen är det särskilt den offentliga sektorns oerhört snabba expansion som varit beroende av kvinnors arbete. 1950- och 60-talens forskning gällde som sagt främst kvinnors situation och möjligheter i offentligheten, främst på arbetsmarknaden. Den kvinnoforskning som på 1970-talet framhäver betydelsen av reproduktionens organisering och erfarenheter och relationen mellan familj och samhälle har i sin tur präglats av de senaste årtiondenas samhällsförändringar. Kvinnornas ökade lönearbete (som numera är en stark trend som inte på ett avgörande sätt påverkas av konjunkturell arbetslöshet), den ändrade demografiska strukturen (fler familjer har barn men färre barn per familj) och ändrade samlevnadsformer har lett till att en rad konflikter och problem blivit vanligare och därför lättare synliga.

Problemen har definierats, lösningsförslag har formulerats och krav ställts genom den samhälleliga strömning som kan kallas *kvinnoörelsen* i vid mening.

Det är framväxten av denna starka sociala rörelse som präglar 1970- och 80-talens könspolitiska praktik och debatt och som starkt förändrat och systematiserat kvinnoforskningens inriktning och praktik.

Bakom kvinnorörelsens styrka och särprägel jämfört med tidigare kvinnoorganisering ligger flera faktorer. Ytterst kan man se kvinnornas ökade lönearbete och därmed stärkta positioner i offentligheten som avgörande. Inte minst viktigt för de ökade möjligheterna till kvinnoforskning har varit att det växande antalet kvinnor inom statsapparaten, vid myndigheter och i förvaltning lett till att det kunnat börja utvecklas ett kvinnligt kontaktnät — en motsvarighet till det informella och ofta omedvetna kontaktnät som männen alltid haft. Det spelar stor roll för det mottagande och intresse som kvinnliga forskares planer och arbetsinsatser möter.

En annan viktig faktor har varit den bredare och växande rekryteringen av studenter som gjorde att även alltför kvinnor kom till högskolorna i slutet av 60-talet — något som bl a möjliggjordes av det nya studiefinansie-

Eva Härtstedt-Carlsson: 'Insekterna', 1981. Foto Knut Andreassen.

ringssystemet. Tillsammans med den internationella utvecklingen av proteströrelser mot förtryck i alla former bidrog detta till uppkomsten av den antiauktoritära studentrörelsen. Denna hade i sin tur stor betydelse för den nya kvinnorrörelsens uppkomst. Kvinnorrörelsen uppstod ju som en del av och samtidigt en reaktion mot studentrörelsen. Kvinnorna upptäckte som bekant att de inte var fullvärdiga medlemmar ens i kampen mot förtryck och för ett bättre samhälle. Det är intressant att just kvinnorrörelsen och även miljörelsen är de enda krafter som överlevt från denna proteströrelsernas tid. Kvinnorrörelsen har bibehållit och utvecklat detta antiauktoritära organisationsideal och de arbetsformer som studentrörelsen hade hämtat från den kinesiska kulturrevolutionen och från den franska, anarkistiskt influerade vänstern. Även de svartas proteströrelse i USA har inspirerat kvinnorrörelsen. Det var

inte bara via den amerikanska och danska radikalfeminismen som dessa antiauktoritära kampformer nådde oss. Vi hade en egen läroprocess inom vänstern 1968, innan den stelnade i en upprepning av den historiska sektoriseringen.

Om vi så också nämner det allmänt ökade intresset för socialhistorisk forskning, historisk antropologi och vardagslivets historia som vänt uppmärksamheten från offentlighetens till privatsfärens historia, så har vi fått med de viktigaste faktorerna bakom kvinnoforskningens uppblomstring under 1970- och 80-talen — och en systematisk utveckling, som aldrig tidigare.

Kvinnorrörelsen har gått vidare i sin kritik av patriarkatets olika yttringar och riktat häftig kritik mot den manligt präglade definitionen och organiseringen av sexualiteten och den biologiska reproduktionen i vårt samhälle.

Man har krävt respekt för den kvinnliga sexualiteten. Debatten och forskningen har haft politiska konsekvenser. Patriarkala former (i lagstiftning, försäkringsregler och andra institutionella förhållanden) ifrågasätts och ändras. En 'modernisering' av patriarkatets former kan sägas ha påbörjats, ytterst till följd av ändrade krav på människorna och på samhällsorganisationen mot bakgrund av kapitalets och statens utveckling under 1960- och 70-talen. Nu skulle de gamla borgerliga honnörsorden 'frihet, jämlikhet, broderskap' också omfatta systerskapet. Kvinnan skulle bli en fullvärdig individ i sig själv. På sista tiden har vi dock kunnat notera tendenser till att den patriarkala makten söker återta förlorad terräng, eller kanske snarare söker återgå till gamla beprövade metoder (prioritering av manlig arbetskraft, underordning av kvinnan inom familjen) som en gång i tiden sammanföll med ekonomiskt välstånd och lönsamhet. Ett visst gensvar kommer även från kvinnor inför detta, eftersom det nya jämställdhetsidealet inte motsvaras av en reell ekonomisk självständighet för alla kvinnor. Särskilt kvinnor blir lidande, när lagen förutsätter individernas jämlikhet och denna inte existerar i verkligheten.

Kvinnorörelsens tålmodiga arbete med att påvisa patriarkatets olika uttryck har dock lett till en ökad medvetenhet i samhället om att den förmenta könsneutraliteten i själva verket innebär ett tyst accepterande av en manligt präglad norm.

1970-talets kvinnoforskning

Denna insikt ligger till grund för den sedan cirka tio år pågående tredje fasen inom kvinnoforskningen — *den kritisk-marxistisk-feministiska fasen*. Gemensamt för forskare som ryms under den beteckningen är en kritisk inställning till etablerad teoribildning, antingen denna är liberal eller marxistisk. Man undersöker vilka möjligheter som finns att använda huvuddrag eller moment i den existerande teorin och i vilken mån det är nödvändigt att tillämpa den på ett nytt sätt eller att utveckla den t ex genom att skapa nya begrepp. De äldre teorierna har ju inte problematiserat patriarkatet som maktstruktur. In-

te på någon nivå finns kön behandlat som kategori. Detta — menar man — kräver ett stort arbete av forskarna, ett arbete som av allt fler anses kunna leda till ett s k paradigmskifte inom samhällsvetenskapen. Det skulle kullkasta tidigare uppfattningar om samhällenas långsiktiga utveckling och om mänskligt beteende. Den teoretiska ram man förut arbetat inom visar sig vara otillräcklig och felaktig.

Vad är då typiskt för denna nya kvinnoforskning under den kritisk-marxistisk-feministiska fasen? Den handlar nu inte längre bara om kvinnor (dvs har kvinnor som forskningsobjekt) utan den bedrivs nu också ofta för kvinnor, ur kvinnors perspektiv. Förr sågs kvinnorna som en avvikande grupp. Huvudmodellen (som byggde på mäns beteende eller medicinska värden osv) stämde inte på kvinnorna, därför att kvinnorna avvek från (den manliga) normen. Felet låg inte hos modellen — ansåg man — utan hos kvinnorna. Om kvinnor avvek berodde det t ex på att de handlade irrationellt. Att rationalitetsbegreppet som tillämpades verkligen var ett rationalitetsbegrepp även utifrån kvinnors situation — det ifrågasattes inte.

Men forskning ur kvinnoperspektiv innebär att man ser kvinnorna som rationellt handlande subjekt — men handlande utifrån en *annan* rationalitet än den manligt dominerande. Och perspektivet som anläggs utgår från kvinnors erfarenhetssfär.

Det är också mestadels kvinnor som arbetar med denna typ av forskning — av samma skäl som män dominerar forskningen om män (dvs den överväldigande mängden av all forskning). Det finns en alltmer erkänd insikt om den klass- och könsspecifika intersubjektiviteten (samstämmigheten i världsuppfattning och bedömning av vad som är vetenskap) i det traditionella forskarsamhället. Den har vuxit fram i samband med att man sett att (i forskningssammanhang) nya grupper (läs kvinnor) prioriterar andra forskningsområden och intresserar sig för andra problem och infallsvinklar än de traditionella.

Den ökande andelen kvinnliga forskare har därför varit en *första* förutsättning för att vi under denna innevarande kvinnoforsk-

ningsfas faktiskt har bättre möjligheter än någonsin tidigare att nå kunskap om vilka faktorer som påverkar maktstrukturerna, där män och kvinnor har så olika ställning och villkor. För det *andra* söker vi denna kunskap mer systematiskt än förut. För det *tredje* har vi en fundamental hjälp i insikten om skillnaden mellan biologisk och social kvinnlighet. Det ger oss möjlighet att forma en materiellt grundad teori för hur socialt och biologiskt kön (*gender* respektive *sex* på engelska) förhåller sig till varandra och om hur det sociala könet (manlighet respektive kvinnlighet) — i likhet med den klassbestämda socialkaraktären — förändras i olika historiska samhällen på grund av arbetsdelningens och maktförhållandets krav.

Inom kvinnoforskningen har de grundläggande frågorna formulerats mot bakgrund av frigörelsesyftet. För att förstå och upphäva kvinnornas särskilda underordning måste vi veta vilka faktorer som är centrala och måste påverkas. Det gör att kvinnoforskningen är politiskt viktig.

Men den är också central forskningspolitiskt och vetenskapsteoretiskt. Den empiriska forskningen har oerhörda luckor. Överhuvudtaget finns stora brister i den kunskap vi har på grund av att hela könsproblematiken är utelämnad. Och låt oss än en gång påpeka att uppgiften inte är att komplettera en patriarkal historieskrivning (mäns historia om män) med kvinnors historia om kvinnor. Det gäller istället att korrigera vår gemensamma historiepuppfattning och vår världsbild och vetenskapssyn genom att synliggöra och problematisera samhällets uppdelning och organisering efter kön och de effekter denna haft och har i alla avseenden.

Inte heller männen har studerats med avseende på det könsrelaterade maktsystemet och sin roll i sexualitet och fortplantning eller sin roll som privilegierat kön i arbetsdelningen eller manskollektivets och den enskilde mannens relation till klasstrukturen respektive könsstrukturen. Och hur motverkar den manliga socialkaraktären tex arbetarklassens enhet? Vilka drag i manligheten binder upp lönearbetaren till det kapitalistiska produktionssystemet och dess rationalitet? Vilken roll spelar könsuppdelningen överhu-

vudtaget för maktens reproduktion och för frigörelsesträvandena? Vilka drag i den kvinnliga socialkaraktären underlättar underordning och vilka pekar fram emot en genomförd behovsorientering i hela samhället, i ekonomin? Varför bevisar kvinnor sin kvinnlighet genom att underordna sig? Varför bevisar män sin manlighet genom att överordna sig? Detta samband mellan individens psykos sexuella identitet och plats i maktstrukturen försvårar insikten om könet som *social* och *historisk* kategori. Strävan efter att upphäva maktförhållandet mellan könen (ja, kvinnokamp) uppfattas därmed lätt av individen som ett hot mot den egna (kvinnligen eller manliga) identiteten.

Den genomgripande karaktären hos könsuppdelningen gör kvinnoforskningen med nödvändighet tvärvetenskaplig och problemorienterad. Det ger särskilda förutsättningar att använda metoder (både kvantitativa och kvalitativa) och teoretiska moment som utvecklats inom skilda discipliner. Så har tex djupintervjuer och andra moment från sociologisk aktionsforskning kunnat anpassas till kvinnoproblematiken. Inom litteraturvetenskapen har rön och teoretiska moment från psykologin kunnat bidra till den kvinnovetenskapliga textanalysen.

Det har blivit alltmer uppenbart att kvinnoforskningen öppnar nya fascinerande perspektiv för vetenskapen och för vår uppfattning om människans och samhällets utveckling i allmänhet. Det gäller inte bara att täcka de stora kunskapsluckor som finns i vår gamla enkönat manliga historieskrivning och korrigera bedömningen av långsiktiga skeenden. Det ställs också utmanande krav på forskarna att revidera och utveckla etablerad teoribildning för att kunna beskriva och förstå den könsliga maktstrukturens — patriarkatets — uppkomst, utveckling och effekter, dess skiftande uttryck och organiseringsformer på olika samhällsområden och dess interaktion med andra maktstrukturer på samhällelig och individuell nivå.

Vad är kvinnoperspektiv?

Det kvinnoperspektiv som kvinnoforskarna strävar efter att anlägga i sin forskning, kan

beskrivas som ett perspektiv med utgångspunkt i kvinnotypiska erfarenheter. Det är en verklighetsuppfattning och -bedömning som är bestämd av materiella förhållanden och medvetandeformer i det kvinnliga livssammanhanget — främst i den sk reproduktionssfären: i hemarbetets uppgifter och de sociala relationernas och de mänskliga kommunikationernas utveckling. Det är ett perspektiv som uppfattar samband som inte syns i ett snävt (traditionellt manligt) perspektiv, bestämt av produktionslivets och den övriga offentlighetens krav. Det är ett helhetligt perspektiv som kombinerar inblick i produktionen med erfarenhet från reproduktionen.

Det finns också forskare som saknar detta kvinnoperspektiv (oftast utan bakgrund i kvinnorrörelsen). I stället uppfattar de kön som en variabel vilken som helst, analog med nationalitet, ålder, hårfärg osv. En undersökning kan därför enligt dem inkludera kön eller inte — vilketdera påverkar för dem inte resultatets riktighet, problemets formulering eller undersökningens vetenskaplighet. Det blir helt enkelt bara fråga om två olika undersökningar. Arbetsdelningen mellan könen, den patriarkala maktstrukturen och de medvetandeformer som den skapar anses inte behöva problematiseras eller tas hänsyn till — annat än om det är just de problemen forskaren avser att studera och inget annat.

Men det som skiljer 1970-talets typiska *kvinnoforskning* från tidigare perioders är just kvinnoperspektivet. Den inriktar sig på att undersöka det privata och förhållandet mellan privatliv och arbetsliv och ger därför insikt om förhållanden som tidigare varit fördolda, osynliga, för oss och vars effekter inte uppfattats eller kunnat analyseras.

1970-talets uppblomstrande kvinnoforskning kan alltså sägas ha ifrågasatt den traditionella definitionen av vetenskaplighet. Den definitionen har ju bestämts genom samstämmig värdering (konsensus, intersubjektivitet) i ett forskarsamhälle som är snedfördelat inte bara klassmässigt utan också könsmässigt. Och det forskarsamhället har producerat en kunskap som är baserad på enkönat manliga premisser och värderingar (problemidentifiering och -formulering,

teorier, modeller, urval, slutsatser). Kvinnoforskningen har i sin kritik påvisat betydelsen av forskarens egen sociala situation och erfarenhet, forskarens egen subjektivitet. Denna subjektivitet vill man dra fram, påvisa och använda i en inkännande forskning på de berörda människornas villkor.

Sammanfattningsvis kan man karaktärisera kvinnoforskningen såsom:

— problemorienterad och därför tendentiellt tvärvetenskaplig. Den överskrider suveränt de gränser som dragits upp mellan universitetsämnena, ofta av historiska och numera irrelevanta skäl.

— Den är vidare ämneskritisk, eftersom den uppstått som en reaktion mot de manligt dominerade (androcentriska) teorier, modeller och metoder som producerats utifrån ett mer begränsat perspektiv och andra kunskapsintressen än kvinnoforskningen nu framför.

— Den är helhetlig — total — genom att den samtidigt omfattar både produktions- och reproduktionssfärerna (alla aspekter av livet) och därför inte automatiskt missar samband och faktorer, bara för att de ligger helt eller delvis utanför produktionslivet och offentligheten — forskningens traditionellt prioriterade undersökningsobjekt. Den tjänar därför som korrektiv till tidigare forskning.

Kvinnoforskningens innehåll, tendenser och problem

Under 1950- och 1960-talen dominerades forskningen om kvinnor av arbetsmarknadsproblemen. Denna forskning var främst instrumentell och sågs som ett underlag för arbetsmarknadspolitiska beslut. Betoningen av könsrollsbegreppet riktade också intresset mot socialisationen och utbildningssystemet. Sverige och övriga Skandinavien blev i avsevärd grad föregångsländer i denna forskning. En rad forskare härifrån fick internationellt erkännande och betydelse. De representerade främst ämnena historia, sociologi och litteraturvetenskap.

Under 1970-talet när den nya kvinnorrörelsen tillväxte i betydelse fortsatte den att betona lönearbetets betydelse för kvinnors självständighet. Detta var helt i linje med

den klassiskt socialistiska uppfattning som kvinnorörelsen (Grupp 8) drev i början. Detta är naturligtvis fortfarande en nödvändig grund. Samtidigt inriktade man sig på ideologikritik, där reklam, veckopress, triviallitteratur, film och konst analyserades som uttryck för kvinnoförakt och exploatering av kvinnan som könsvarelse. Detta avsatte spår i forskningen, där kanske särskilt litteraturvetenskapen producerat många textanalyser och annan ideologikritik.

Den sociala basen för kvinnorörelsen skiljer sig åt mellan olika länder på grund av deras olika klasstrukturer och kulturer. Detta har påverkat kvinnorörelsens genomslagskraft och politiska inriktning i varje land. Och detta tillsammans med de olika historiska och teoretiska traditionerna gör att kvinnoforskningen i viss mån får olika prägel i olika länder.

Utvecklingen av kvinnorörelsen i Europa och USA och dess sökande efter grunden för kvinnornas särskilda underordning i våra länder påverkade framväxten av en kvinnoforskning (vars särprägel i förhållande till traditionell forskning diskuterats ovan), som systematiskt sökt utveckla en teori för kvinnoförtryckets uppkomst, växlingar och effekter. Man har fastställt kvinnoförtryckets *materialitet*. Det går inte längre att se könsuppdelningen och kvinnornas underordning som uttryck för ålderdomliga attityder, en ideologifråga. Den har tvärtom en materiell grund i samhällets arbetsdelning mellan könen, i kvinnors brist på makt, i ideologins nedvärdering och underordning av det kvinnliga, i människors identifiering av kvinnlighet med underordning och i de manliga privilegiernas osynliga självklarhet. Denna massiva ideologi (med dess materiella förankring som reproduceras från generation till generation) påverkar även vår vetenskaps utformning och forskningens inriktning. Medvetandet om kvinnoförtryckets materialitet och om att samhällsstrukturen ytterst bestämmer gränserna för social kvinnlighet och manlighet har alltmer styrt kvinnoforskningens innehåll.

Kvinnoforskarna tar nu sin utgångspunkt just i maktförhållandet mellan könen i sin analys av kvinnors lönearbete, av hemarbe-

tets betydelse för samhällsekonomin och för kvinnors möjligheter, i kritiken av den patriarkala definitionen av vad som överhuvudtaget betraktas som arbete i vårt samhälle.

Forskningen om sexualitetens patriarkala bestämning och utformning har också starkt utvecklats. Ideologikritiken har också numera förankrats i en analys av den patriarkala offentlighetens villkor och kvinnliga författares och konstnärers materiella och sociala förhållanden. Vilka uttryck har kvinnors kreativitet tillåtit ta? Vilka uttryck kan betraktas som en kvinnlig estetik, framvuxen och präglad av kvinnors särskilda plats i arbetsdelningen, kvinnors erfarenhetsvärld, teknikval, ja, utrymme att arbeta överhuvudtaget i tid och rum?

Skandinavisk kvinnoforskning i internationellt perspektiv

Den internationella kvinnoforskningen — åtminstone teoriutvecklingen — kan nu sägas generellt sett ligga före den svenska. Det finns på kontinenten och i USA sedan 1960—1970-talen en avancerad debatt och teoriutveckling när det gäller samhällenas könsuppdelning och dess historiska utveckling. Organiseringen av kvinnoforskningen vid universiteten i institutioner, program och kurser — ja, på sina ställen finns möjlighet att avlägga examen inom området Kvinnostudier (Women's Studies) — är långt utvecklad och etablerad särskilt i USA och England. Nätet av tidskrifter rörande kvinnopolitisk och -teoretisk debatt blir allt tätare. Universitetsförlagen ger ut mängder av litteratur i form av avhandlingar och debattböcker m m inom kvinnoforskningens område. Läroböcker produceras som kritiserar äldre manscentrerad kurslitteratur och presenterar de nya rönen och uppfattningarna.

I Skandinavien är av naturliga skäl kvinnoforskningsmiljöerna mindre och glest spridda över länderna. Det gäller särskilt Sverige. Man kan iaktta skillnader mellan kvinnoforskningens organisationsformer, status och inriktning mellan t ex Danmark, Norge och Sverige. Detta beror — som ovan nämnts — på ländernas olika kvinnorörelser och skiftande idéströmningar liksom på na-

Eva Härstedt-Carlsson: 'Treudd', 1982. Foto Knut Andreassen.

tionella skillnader i klasstruktur, historia och politiska maktförhållanden.

Den norska kvinnorörelsen fick från början en starkare feministisk självmedvetenhet än t ex den svenska. Till detta bidrog säkert den sociala bas av yrkesverksamma kvinnor i småborgerliga skikt (jordbrukare, fiskare) som även i andra sociala rörelser visat sig kunna utgöra en samhällskritisk, ja, antikapitalistisk kraft. Likaså bidrog det faktum att andelen lönearbetande kvinnor är betydligt mindre än i Sverige. Hemarbetets problem och forskning rörande t ex rättssystemets konsekvenser för icke-lönearbetande kvin-

nor hör till det som tagits upp. I Norge finns också en stark tradition av angloamerikanskt inflytande, där säkert även den kritik som i England och USA kommit fram mot den egna (särskilt sociologiska) forskningen nått den norska kvinnoforskningen. Denna kan sägas ha en särpräglad och avancerad framtoning, som starkt har stötts genom de särskilda forskningspolitiska satsningar som man gjort via forskningsrådet NAVF. Särskilt är den socialpsykologiska inriktningen typiskt för norsk kvinnoforskning.

Den danska klasstrukturen påminner om den norska. Där finns också en stark småbor-

gerlighet som i vissa lägen går emot både storkapitalet och den centrala statsmakten. Men i Danmark finns också traditionellt en nära kontakt med filosofiska och vetenskapsteoretiska strömningar i Tyskland och Frankrike (tex den kapitallogiska marxismen, frankfurterskolan, Annales-skolan och de kvinnliga psykoanalytiker, som dominerar den franska kvinnorörelsen). För studentvänstern kom den tyska marxismen att spela stor roll, något som även haft inflytande på kvinnorörelsen. Kvinnorörelsen har från att ha varit radikalfeministiskt dominerad i allt högre grad kommit att orientera sig mot socialismen. Kanske bidrar detta till att man i högre utsträckning verkar använda och söka utveckla marxistisk teori än vad som är fallet i Norge. Men mest beror detta nog på att den danska kvinnoforskningen är mer inriktad på samhällets makrostruktur och på individens psykologi (ekonomi och psykoanalys). I sin strävan att studera vardagslivets historia och att integrera analysen av könspolitiken i alla sammanhang har man hämtat inspiration kanske främst från frankfurterskolan och de franska kvinnliga psykoanalytikerna (Torok, Chasseguet-Smirgel, Luce Irigaray och Julia Kristeva). Tillsammans med den tyska sociologen Ulrike Prokop har de haft stort inflytande, även tex inom litteraturvetenskaplig kvinnoforskning.

I Sverige var det den franska strukturalistiska (althusserianska) marxismen som kom att prägla 1960-talets studentvänster och som därmed från början fick inflytande även i kvinnorörelsen. Senare har det särskilt varit det angloamerikanska feministiska inflytandet som gjort sig gällande. Även tex de franska strömningarna har nått oss främst via amerikanska eller engelska uttolkare. På senare år har den amerikanska debatten om det kapitalistiska patriarkatet (begreppets giltighet och fruktbarhet) tagits upp. Vi har också alltmer börjat aktivt orientera oss inom kvinnoforskningen på den europeiska kontinenten för att direkt kunna hämta impulser därifrån. Av den övriga skandinaviska kvinnoforskningen är det främst den norska som haft mest att ge oss hittills. Härvidlag är det säkert inte oviktigt att den norska kvinnoforskningen särskilt aktivt och systema-

tiskt förts ut via skriftserier, informationsblad, stencilerade häften osv.

Kvinnoforskningen och den svenska modellen

Både i Danmark och Norge (men mest systematiskt i Norge) har forskningen om könsproblematiken behandlats som den forskningspolitiska frågan den är.

I Sverige ser — som nämnts i början — samhällsstrukturen annorlunda ut. Småborgerligheten är liten och svag, men massan av lönearbetare har en stark organisationsvana och traditionell statsvänlighet. Problem löses genom statsingripanden. Det är en utbredd och genom de många åren av socialdemokratisk regeringsmakt rätt väl bekräftad uppfattning. I allt högre utsträckning har direkta forskningsuppgifter lagts på departementen. I Sverige har som sagt könsuppdelningen och kvinnoförtrycket setts som en främst arbetsmarknadspolitisk fråga. Statsmakten förlägger därför även forskningsinitierande och -samordnande funktioner på arbetsmarknadspolitiska organ. Denna tendens har förstärkts i samband med den socialdemokratiska återkomsten till regeringsmakten. Man markerar nu könsproblematikens vikt genom att direkt under regeringen skapa ett organ för s k jämställdhetsforskning — i stället för att direkt stödja de ambitiösa satsningar som forskningsråden och UHÄ försökt sig på. Risken är att denna jämställdhetsforskning blir en uteslutande instrumentell forskning med andra förtecken än vad som ovan beskrivits som kvinnoforskning (en vetenskapsteoretisk förändring inom varje ämne plus uppbyggnaden av en kunskapsbas om könsproblematiken).

Denna utveckling är ett uttryck för den svenska socialreformistiska strategin att via statsapparaten kanalisera samhällskritiska strömningar. Problemet rörande termerna kvinnoforskning och jämställdhetsforskning (vilka ju uttrycker olika synsätt på könsproblematiken) har behandlats på andra håll. Jämställdhetsforskning är ett uttryck som det svenska etablissemangen är ensamt om, vilket torde försvåra internationell kommunikation. Mer intressant är det dock att stu-

dera det som uttryck för statsapparatus tveksamhet inför att erkänna under- överordningsaspekten i könsproblematiken och överhuvudtaget att erkänna legitimiteten i kvinnors särintressen.²

Det är också så att man ännu inte använt sig i någon nämnvärd grad av den nu alltmer stabila och avancerade kunskapsbas som mödosamt (oftast på individuell bekostnad) byggts upp bland de enskilda kvinnoforskarna, särskilt inom Fora för kvinnliga forskare och kvinnoforskning ute i landet, som ju för övrigt är en för Sverige unik basorganisation. Detta beror rimligen på att kännedomen om kvinnoforskningens vetenskapsteoretiska betydelse och dess produktion av *ny* kunskap inte nått ut.

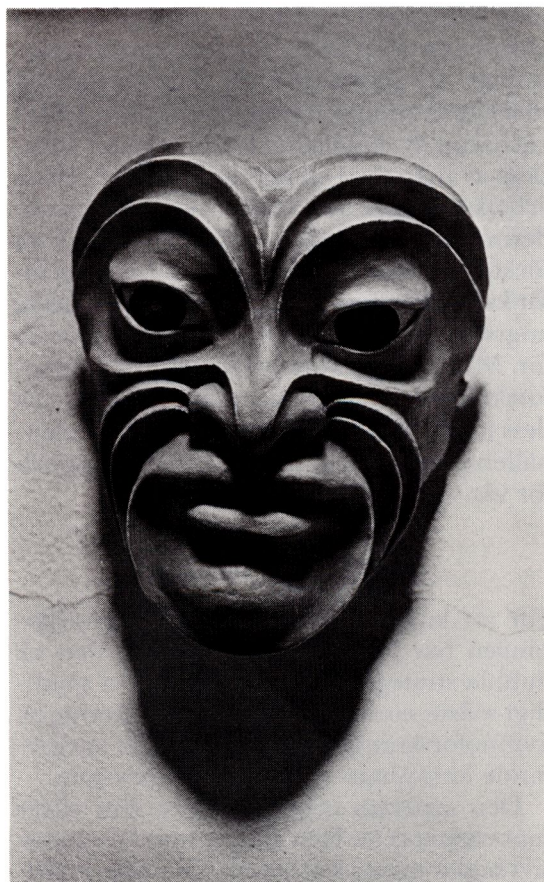
Det är alltså så att det finns ett informationsproblem mellan å ena sidan den utländska kvinnoforskningen och den svenska, å andra sidan mellan de svenska myndigheterna och de egna kvinnoforskarna.

I en ansträngning att lösa bl a detta informationsproblem startades *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, som blivit en omistlig kanal.

Tidskrifterna i den nuvarande konjunkturen har alltmer fått överta debattböckernas roll som opinionsbildare och bärare av kultur- och samhällsdebatt. Denna verksamhet skulle också behöva utvidgas med utgivning av småskrifter och böcker. Det tycks inte vara lönsamt för de kommersiella förlagen att introducera den kvinnovetenskapliga forskningen och debatten i vårt land. Dessutom verkar förlagen sakna den fackkunskap som behövs för att välja ut det seriösa och centrala och det mest aktuella på denna forskningsfront.

Kvinnoforskningens nära anknytning till en social rörelse är inte unikt. Arbetarrörelsen har tillkämpat sig forskningsresurser och inflytande över forskningen rörande arbetslivet. En stark sektorsforskning har vuxit fram där fackföreningarnas värderingar väger tungt.

Men kvinnorrörelsen har inte nått några maktpositioner. Vi är inte en stark centralorganisation med gensvar i massmedia och på regeringsnivå. Kvinnorrörelsens bas är en maktlös massa. Men kvinnoforskningens perspektiv är helt genomgripande och har

Eva Härstedt-Carlsson: 'Leo', 1980. Foto Knut Andreassen.

konsekvenser som inget annat perspektiv. Vår könsstrukturering (materiellt och i vår individuella identitet) är nämligen betydligt djupare, känsligare och mer osynlig än den klassmässiga. Redan av rent inomvetenskapliga skäl (för en högre kvalitet i vetenskapen) är könsproblematiken därför en forskningspolitisk och vetenskapsteoretisk fråga — inte ett arbetsmarknadsproblem i första hand. Arbetsmarknadspolitiken är *en* praktisk konsekvens av kvinnorrörelsens krav och de problem och lösningar som kvinnoforskningen bidrar till att formulera.

Och vårt problem som kvinnoforskare är just att när vår kunskapsbas växer och det framstår allt tydligare att det just är en forskningspolitisk och vetenskapsteoretisk kunskap vi bygger — med konsekvenser för varje annan vetenskap — då blir vi ett hot för dem som inte lärt sig detta, för dem vilkas forsk-

ning aldrig tagit med denna dimension (men påverkas av dess brist), för dem som rent personligt är uppknutna till den patriarkala maktstrukturen och vetenskapssynen, både i egenskap av etablerade forskare och i egenskap av män med en manlig identitet och en arbetssituation, som bygger på kvinnors underordning rent privat och på jobbet. Detta förklarar deras intellektuella blockering inför kvinnoforskningen och de känslomässiga angrepp som de utsätter kvinnoforskarna för. Men många är också öppna för kvinnoforskningens möjligheter och fascinerade av dess implikationer för vår förståelse av samhällenas struktur, av historisk förändring och för vår vetenskapsuppfattning.

Den dubbla strategin

För att knäsetta den nya forskningsinriktningen har landets Fora enats om den sk dubbla strategin. Den innebär att vi samtidigt måste satsa på en *separat* organisering av kvinnoforskningen och en *integration* i existerande forsknings- och utbildningssystem.

Den separata organiseringen kan sägas representeras av Fora själva, som fn successivt bildar egna sk arbetsenheter eller inrättningar inom universitetets ram. En sådan organisering möjliggör fortsatt utveckling av den gemensamma kunskapsbasen — ett intellektuellt stöd och inspiration för forskarna ute på institutionerna. Men den är dessutom nödvändig som moralisk replipunkt för kvinnliga forskare och särskilt för kvinnoforskare — mer så ju mer övriga institutioner visar sitt främlingskap eller t o m motstånd gentemot den nya kunskapen — eller rentav mot kvinnor som forskare. En separat organisering är också betydelsefull som informations- och kontaktcentral, såväl gentemot den internationella kvinnoforskningen som den inhemska och som kanal mellan forskare och avnämare. Den separata organiseringen har också visat sig nödvändig för att bevara och utveckla kunskapen, även under perioder av vikande intresse hos forskarsamhället i övrigt.

Men integreringen av kvinnoforskningen som infallsvinkel och synsätt i alla ämnen och i all utbildning är lika viktig. Denna in-

tegrering är nödvändig för den inomvetenskapliga kvaliteten. Det gäller både att komplettera de luckor vår kunskap har på grund av tidigare manscentrerad inriktning, dels att korrigera de brister och felaktigheter som dessa luckor gett upphov till i teorier och modeller — ja, i vår uppfattning överhuvudtaget om mänskligt beteende, samhällenas utveckling och historisk förändring. Det är därför också angeläget att den kunskap som kvinnoforskningen producerar ingår som obligatoriskt moment på högskolornas utbildningslinjer liksom i skolorna.

Den dubbla strategin inom kvinnoforskningen är en direkt parallell till kvinnorörelsens dubbla strategi. Kampen för kvinnors rättigheter och frigörelse har alltid krävt både en separat och en integrerad organisering. Utan separat organisation riskerar vi att *uppslukas*, underordnas och ignoreras. Men utan att integrera vår kamp och kunskap riskerar vi att *isoleras*, marginaliseras och ignoreras. Det är alltid så när nya skikt och grupper gör anspråk på del i makten och resurserna: de som har makt och resurser vill inte dela med sig. Lika lite vill de ändra sin världsbild i enlighet med nya rön. Minns Galilei!

Kvinnoforskningens trumfkort är att den gör vetenskapen bättre. En korrekt kunskap kräver medvetenhet om könsmaktsystemets utformning och effekter — utomvetenskapligt och inomvetenskapligt.

NOTER

1. Se Harriet Holter 'Kvinnoforskning: historisk utveckling och aktuella motsättningar' i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1 1980.
2. Ingrid Åberg har påpekat hur användbart Helga Hernes' resonemang är för detta ändamål. Se Helga Hernes, *Staten — kvinnor ingen adgang?*, Universitetsforlaget, Oslo 1982.

LITTERATUR

Artikeln bygger till stora delar på utdrag ur följande texter:

Göransson A, 'Linjer i samhällsvetenskaplig kvinnoforskning' i Bokcaféts *Bok om böcker*, Lund 1981.

Göransson A, 'Arbete och makt: en kritisk diskussion av begreppen arbete, produktion och produktionssätt' i *Vetenskap, patriarkat, makt*. Kvinnouniversitetet 1982, Akademilitteratur 1983.

Göransson A, Lindberg A L, 'Kvinnovetenskaplig tidskrift från tanke till tryck' i *Om hälften vore kvinnor...* SOU 1983:4, Jämställdhetskommitténs betänkande om kvinnorna i forskningen.

Dessutom har följande litteratur använts:

Bengtsson M, Göransson A, Widerberg K, Socialdemokratin och kvinnorörelsen' i *Zenit* nr 2 1975.

Holter H, 'Kvinnoforskning: historisk utveckling och aktuella motsättningar' i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1 1980.

S U M M A R Y

On the State and Situation of Women's Research in Sweden

In times of economic and/or demographic change the division of labor between the sexes is usually affected. When thus the traditional concepts of male and female are questioned, the historical and social relativity of femininity and masculinity becomes evident. This furthers the interest in research and studies concerning men and women, our traditional roles and potential capacities.

During the last 100 years Scandinavia has seen three such periods of boom in women's studies, according to Harriet Holter, Norwegian sociologist. From 1890 to 1930 there was the social-philosophical phase in women's studies, in the 1950s and 1960s there was the empirical-positivistic phase (when the sex role concept was coined), and today we are experiencing the critical-marxist-feminist phase. Each phase is connected with an economic boom where women's wage labor became important to the national economies.

But in the present phase something new is added: the rise of the women's liberation movement and our new consciousness of the effects of male dominance, not only on society, but on the theories that claim to describe and explain social structure and historical change.

Women's studies and research no longer merely designate the study of and research *about* women; it is now also often done *by* women and *for* women, from women's perspective. This means

that women are seen as rational beings, although often acting from a rationality different from that of men. The rationality concept and the perspective used are both based on the female sphere of experience. Traditionally women were seldom included in social (or medical, etc) studies since their presence was found to overthrow the results in an inexplicable way. Now we know that the reason for this is not women's irrationality — but the male bias of the models and theories used. They are simply one-gendered theories claiming to explain a two-gendered reality.

Today we are better prepared than ever before to find out the factors that determine and shape the gender power structure. First, the growing number of women in science and research has been one precondition for the establishment and development of this field of study and for the inclusion of female experiences and values in research. Secondly, we are now seeking this knowledge more systematically than earlier generations in trying to develop a theoretical framework for the construction of gender as a historical and social category. Thirdly, we have a fundamental help in precisely the distinction between (biological) sex and (social) gender. In Scandinavia women's studies networks are smaller and more sparse than in England and the United States. There are also differences between the Scandinavian countries due to differences in history, class structure, and philosophical influences. These differences have affected the women's movements and the development of women's studies.

In Norway radical feminism seems to have been stronger than in Denmark and Sweden. Norwegian women's studies have an advanced image and a strong position in Scandinavia, mainly in sociology and social psychology. The Anglo-American influence is traditionally strong. The research councils for social sciences and humanities gave early support to women's research and helped publish the results.

In Denmark, the German and French influence is traditionally stronger. German Marxist schools of thought and French feminist psychoanalysis seem to account for their focusing on macro-social and economic problems and on individual psychology. The Marxist tradition seems to be stronger in feminist research than it is in Norway or Sweden.

In Sweden the demand for female wage labor in the 1950s and 1960s launched an early interest in research about women (in history, sociology, and literature — but also in government reports). French structuralist Marxism had a strong influence on the Swedish left including the women's

movement in the 1970s. Later the Anglo-American debate on the concept of capitalist patriarchy has been taken up. The French and German influence is growing.

The Swedish model for organizing women's studies and research is twofold. On the one hand there is traditionally a strong state apparatus and popular faith in state initiatives. The early stress on women's oppression as a labor market problem still has effects on the organization of state support to women's studies. On the other hand, Sweden is the one country where there is actually a grassroot organization of women researchers at the universities (the Forums for Women Researchers and Women's Studies) and also the only journal so far for women's research in Scandinavia *Kvinnovetenskaplig tidskrift* was founded in 1979 by a group of Forum members.

The Forums have now taken up the dual strategy of the women's liberation movement: simulta-

neous integration into the established university structure *and* separate organization for personal support and for the accumulation of a base of knowledge. Our present problem is that as our base of knowledge grows, it becomes a threat to those who never thought to include this aspect in their own work and to those who in their research work are dependent on the patriarchal power structure both theoretically and privately.

However, the best argument for the importance of women's studies is that the correct knowledge of any subject is possible only with the understanding of the sex/gender system and its effects — on research and on society.

Anita Göransson
 Ekonomisk-historiska institutionen
 Umeå universitet
 901 87 Umeå
 Sweden